Dzeja ir vajadzīga.!? jeb Vai mūsdienās ir stilīgi lasīt dzeju

Jolantas Čeveres foto

Jana Skrivļa-Čevere

Septembris – Dzejas dienu mēnesis. Laiks, kad, šķiet, vai ikviens, ja ne apzināti, bibliotēkā vai savējā grāmatplauktā atšķirot grāmatu un izlasot kādas sirdij tuvas dzejas rindas, tad kaut vai gluži netīšām – radio, braucot auto, vai sociālo tīklu "lentē" – sastop kādas dzejas rindas.

Dzejas grāmatas kopumā, domājams, vienmēr bijušas mazāk nodeldētas nekā prozas darbi. Vismaz bibliotēkās, jo tā īpaši mīļā un deldējamā noteikti ir nopirkta, lai būtu pašam sava un vienmēr pa rokai.

Mūsdienu bērnus un jauniešus (gribētos gan teikt, ka neviena laika un neviena vecuma cilvēku) nav vērts pat mēģināt "piespiest mīlēt" nedz Raini *(attēlā, piemineklis Rēzeknē)*, nedz kādu citu vispāratzītu vai kāda iemīļotu autoru. Un tomēr, kā rosināt skolēnos interesi par Dzejas dienām un literatūru – gan citu rakstītu lasīt, gan pašiem savu radīt – vaicāju trim latviešu valodas un literatūras skolotājām – SANITAI VAIVODEI, DIĀNAI BRAVACKAI un SANITAI ŠUĶEI-RASIMAI.

Sanita Vaivode, latviešu valodas un literatūras skolotāja Jāņa Eglīša Preiļu Valsts ģimnāzijā

Foto no Sanitas Vaivodes personīgā arhīva

Kas ir dzejnieks?

– Man kopš bērnības un skolas gadiem dzejnieki ir likušies pārdabiskas būtnes, ne no šīs pasaules, bieži vien noslēpumaini un mistiski. Tīņu gados likās, ka visi dzejnieki ir miruši, jo tajos laikos skolēniem nebija tik daudz iespēju satikties klātienē ar kādu rakstnieku vai dzejnieku. Lielākoties es visus dzejniekus uztvēru kā tēlus no literatūras hrestomātijas. Kas ir dzejnieks? Tā ir profesija, mūžīgā nepabeigtība, misija, «baltais zvirbulis», cilvēks ar jutīgu dvēseli, vārdu kreļļu radītājs, iedvesmotājs, reāls tēls, salauzto siržu lāpītājs, manuprāt, visi nosauktie vārdu savienojumi atspoguļo dzejnieka būtību.

Vai dzeja ir vajadzīga, vai lasi to?

– Dzeja ir vajadzīga.!? Atkarīgs no tā, kādu pieturzīmi es izvēlos šī izteikuma beigās. Ir reizes, kad es izvēlos punktu – vēso, visnopietnāko, bezemociju pieturzīmi, un pieņemu to kā aksiomu, kas ir patiesa bez pierādījumiem. Emocionālākos dzīves mirkļos es izvēlos izsaukuma zīmi. Jā, dzeju vajag, tā iedvesmo, uzmundrina, tā ir kā enerģijas dzēriens nogurušajam ķermenim un dvēselei, kā «Red Bull», kas ceļ spārnos! :). Dienās, kad šaubos gandrīz par visu, pat par dzīves jēgu, tad pieslēdzas jautājuma zīme – visšaubīgākā no visām pieturzīmēm. Bet vispār visas pieturzīmes ir izdomātas. Nepārprotiet, tas ir tikai dzejas kontekstā!! Un tādēļ dzejas eksistenci tās neietekmē. Dzeja vienmēr dzīvos savu dzīvi – neuzspiesto, vēso un brīvo, neatkarīgi no tā, vai to kādam vajag vai nē...

Cik nozīmīga vieta atvēlēta dzejai un dzejniekiem literatūras stundās mūsdienās?

Vai un kā to ietekmē Skola 2030?

– Katru septembri, kad Latvijā ir Dzejas dienas, es cenšos literatūras stundās atdzīvināt šo tēmu. Esmu sapratusi, ka nevar un nevajag skolēnu piespiest mīlēt dzeju. Savās literatūras stundās esmu rīkojusi dzejas rakstīšanas meistarklases, kad skolēni nepiespiestā gaisotnē izbauda dzejas radīšanas procesu. Un nekad neizskan vārdi, kas ir pareizi, kas nepareizi. Skola 2030 nekādi neietekmē to, cik daudz skolotājs runā un strādā par šo tēmu. Šobrīd skolotājam un skolēniem kā nekad ir dota brīvība attiecībā uz autoru un literāro darbu izvēli, galvenais, lai tiktu sasniegti standartā norādītie sasniedzamie rezultāti. Skolēniem ļauju pašiem izvēlēties, un tas viņiem patīk.

Vai skolēniem interesē Dzejas dienu pasākumi, tikšanās ar autoriem, vai paši raksta dzeju?

– Mazāko klašu skolēniem ir lielāka interese piedalīties dažādos Dzejas dienu pasākumos, satikties ar dzejniekiem un rakstniekiem. Manuprāt, tā ir lieliska iespēja atdzīvināt šo tēmu, kas lauž stereotipu, ka rakstnieki un dzejnieki ir kas aizvēsturisks. Protams, agrāk dzejniekiem vairāk piemita romantiska un noslēpumaina noskaņa. Mūsdienās nav jūtama arī tā tautas mīlestība, cieņa pret dzejniekiem, kā tas bija senāk. Ir arī daži skolēni, kas raksta dzeju, bet viņi to neafišē citiem, kautrējas no tā. Skolēniem ik pa laikam atgādinu šī gada Dzejas dienu saukli «Dzeja elpo», tā nav mirusi.

Kā ieinteresēt mūsdienu bērnus un jauniešus par dzeju un literatūru kopumā?

– Ieinteresēt? Daudzi skolēni uzskata, ka dzeja ir «murgojumi», «pilnīgs sviests», bet tā neuzskata visi. Tas ir normāli, nevar visiem tā dzeja patikt. Es ilgi lauzīju prātu, kādēļ tā ir? Un secināju, daudziem dzeja nav vajadzīga, viss, ko tā sniedz, ir pieejams tāpat, citās lietās, citās nodarbēs. Dzejas apguvi cenšos integrēt ar mūzikas, vizuālās mākslas, teātra mākslas priekšmetu. Ļoti jauka sadarbība ir izveidojusies ar šo mācību priekšmetu skolotājiem. Skolēni izdzied, vizualizē, izspēlē dzeju, uzreiz ir integrēta mācību vide, bērns iegūst vairāk, un šie integrētie mācību priekšmeti vairs nav kā divi vai vairāki atšķirīgi priekšmeti, bet saplūst kā vienots veselums. Šogad pirmo gadu mācu arī teātra mākslu, līdz ar to skolēniem bija uzdevums ar dažādu objektu palīdzību atdzīvināt vai nu savu sacerēto dzejoli, vai nu savu mīļāko cita autora dzejoli. Skolēniem šis uzdevums ļoti patika! Viņiem patīk dzīvīgums, aktivitātes stundā. Un pats galvenais, skolotājam pašam ir jābūt tam mirdzumam acīs un pārliecībai par to, ko māca, un tad jau skolēni noticēs. Kad mācāmies par dzeju, es atskaņoju skolēniem dziesmas, kuru tekstus ir sarakstījuši visiem pazīstami dzejnieki. Un, tad skolēniem bieži vien ir «wow» moments, vai tiešām Čaks vai Ziedonis raksta tik sakarīgi?

Skolēniem ir jāparāda, ka šo dzejnieku teksti joprojām ir aktuāli. Un tādas vērtības kā mīlestība, taisnīgums, cieņa ir nemirstīgas, vienīgi to interpretācija var būt atšķirīga.

Kurš ir tavs mīļākais dzejnieks un varbūt ir arī kāds īpaši mīļš dzejolis?

– Dzeju lasu, ne pārāk bieži, bet lasu. Interese par dzeju nāk jau no skolas gadiem, man bija lieliska latviešu valodas un literatūras skolotāja Iveta Kārkle, kuras iedvesmota es laikam esmu izvēlējusies savu tagadējo profesiju. Mans mīļākais dzejnieks ir Imants Ziedonis, jo viņš caurcaurēm ir mūsdienīgs dzejnieks, varētu teikt skolēnu valodā *dzejas superstārs*. Man nav viena konkrēta dzejoļa, kas īpaši patiktu, un arī pati dzeju rakstīt nekad neesmu mēģinājusi, šķiet, man nav tāda talanta.

Diāna Bravacka, latviešu valodas un literatūras skolotāja Riebiņu vidusskolā

Foto no Diānas Bravackas personīgā arhīva

Cik nozīmīga vieta ir dzejai, dzejniekiem literatūras stundās un vai to ietekmē Skola 2030?

– Principā Skola 2030 atļauj brīvāk interpretēt, paraudzīties uz uzdevumu citādi, bet mums ir jāaplūko visi žanri, līdz ar to dzejai savās stundās neveltu mazāk laika kā līdz šim.

Piemēram, šonedēļ ar 6. klases bērniem eksperimentējām un spēlējām «Vārdu fabriku». Aicināju bērnus iztēloties, ka strādājām fabrikā, kurā tiek ražoti ķieģeļi – vārdi. Katrs bērns izdomāja un uzrakstīja septiņus vārdus, tad vismaz piecus izgrieza no vecas «SestDienas», visu sagrieza strēmelītēs un salika kaudzītē. Pēc tam visi kā fabrikas konveijerā gāja gar galdu, paņemot pa vienam vārdam neskatoties, līdz katram bija 10 vārdi – nospriedām, ka konveijera darbs ir apnicīgs. Tad aicināju šos «ķieģeļus» salikt kopā ar javu, cementu – pievienojot trūkstošos vārdiņus, izmainot galotni, ja nepieciešams, utt. Gala rezultāts bija labs, un visi bērni aizrautīgi iesaistījās, turklāt tajā pašā laikrakstā atradām arī nosaukumu tapušo dzejoļu krājumam – «Fake news – atmaskojumi uz konveijera».

Dzejoļi tapa literatūras stundas ietvaros, bet tika iesaistīta arī medijpratība, jo pārrunājām, kurš dzejolis varētu būt ticama, bet kurš – neticama ziņa, un latviešu valoda, jo aicināju bērnus atsūtīt savus darbus e-klases pastā kā vēstuli, kuras rakstīšanas nosacījumus mācījāmies pērn un šogad atkārtojām, turklāt noformējot rokrakstā rakstītos burtus slīprakstā, bet no avīzes ņemtos – treknrakstā, kas jau būs nedaudz no datorikas. Vēl varam turpināt darbu, mēģinot radīt melodiju uz klasē esošā sintezatora, zīmēt ilustrācijas utt.

Te arī gribu pateikt paldies, ka man ir tāda atbalstoša skolas vadība, ka atļauj visādus eksperimentus veikt un nodrošina ar visu, lai mēs varam strādāt radoši un atbilstoši laikmetam, dot bērniem izglītību, kas nav sliktāka kā citiem.

Bērnu izaugsme mani noteikti priecē vairāk nekā puķes vai konfektes. Es viņiem tā arī saku – bērni, man nevajag konfektes un dāvanas, man vajag, lai jūs esat lielāki, gudrāki, varenāki, bet arī cilvēcīgāki, lai es vecumdienās varu droši iet pie jums kā ārsta vai kāda cita speciālista.

Vai skolēniem interesē Dzejas dienu pasākumi un vai viņi paši raksta dzeju?

– Ja pamatskolas klasēs izdodas «uztaustīt», ka bērnam ir interese un spējas, tad, dodot interesantas tēmas, pamudinot paskatīties uz lietām citādi, varam izaudzināt arī dzejnieku.

Runājot par tikšanos ar dzejniekiem, bērniem noteikti interesantāk ir, ja tā ir kāda aktivitāte vai meistarklase. Mana kursabiedrene Iveta Dimzule pirms dažiem gadiem novadīja bērniem dzejas radīšanas meistardarbnīcu, šogad un pērn tikāmies ar Egitu Terēzi Jonāni Riebiņu bibliotēkā. Mūsdienās bērnus ar lekcijām vairs neaizrausi, vajag kā citādi ieinteresēt.

Interesi, protams, veicina arī apziņa, ka skolā būs par to jāpastāsta, būs atzīme, bet vienlaikus arī jāmāca domāt, ka dzeja, literatūra un kultūra kopumā ir vērtība. Nevajag pretoties tehnoloģijām, bet vienlaikus der neaizmirst un atgādināt bērnam, ka dzīvē nav tikai viena patiesība, medaļai vienmēr ir divas puses.

Kurš ir tavs mīļākais dzejnieks un varbūt ir arī kāds īpaši mīļš dzejolis?

– Jaunībā man bija Ārija Elksne mīļākā dzejniece, daudzus dzejoļus varēju citēt, Imants Ziedonis man ir bijis mīļš no laika gala, Māris Čaklais man patīk, Ojārs Vācietis, Jānis Peters. «Ar vārdu var dibināt pili, un pierunāt tumsu, lai spīd, un kalni taps mūžam zili pat aklam un tuksnesī» – šos Jāņa Petera vārdus es bieži citēju, lai bērni saprot to vārda spēku, ka ar vārdu var pacelt, nogalināt, apžēlot un saārstēt, lai nebārstās ar vārdiem, ko negrib piedzīvot vai neizprot jēgu. Aktuālo dzeju atrodu arī feisbukā, un ļoti labprāt lasu Mariju Dzeislu.

Viens no «Vārdu fabrikā» tapušajiem darbiem

Pasaule ir kā milzīga bumba, kura ripo pa labi, pa kreisi.

Atbalstīt var ne tikai ģimeni, bet arī draugus, sevi un citus, kuram atbalsts ir vajadzīgs.

Latviešu valoda ir kā vasara, kurā ienāk jaunas, neierastas lietas.

Draudzība ir kā viskrāsainākā puķīte.

Sirds ir kā puķe, ar kuru nevar spēlēties.

Sanita Šuķe-Rasima, latviešu valodas un literatūras skolotāja Preiļu Brīvajā skolā

Foto no Sanitas Šuķes-Rasimas personīgā arhīva

Cik nozīmīga vieta atvēlēta dzejai un dzejniekiem literatūras stundās mūsdienās?

Vai un kā to ietekmē Skola 2030?

– Mūsdienu skola ir atvērta un radoša, tāpēc skolotājiem ir iespēja variēt mācību saturu, caur kuru skolēns iegūst nepieciešamās zināšanas un kompetences. Literatūra skolā pieskaitāma pie mākslu mācību jomas, tā paredz iepazīt daudzus dzejniekus, viņu daiļradi, un Skola 2030 materiālos tiek piedāvāts daudz dažādu veidu, kā skolēnus gan iepazīstināt ar klasikas darbiem, gan atklāt jaunos dzejniekus. Dzejai ir ierādīta liela vieta arī sākumskolas klasēs latviešu valodā, jebkuras izdevniecības mācību grāmatās ir ļoti daudz dzejoļu, tāpat mācību programmās ir paredzēta arī dzejas rakstīšanas prasmju apguve.

Vai skolēniem interesē Dzejas dienu pasākumi, tikšanās ar autoriem?

– Dzejas dienu pasākumi ir neatņemama skolas dzīves daļa katru rudeni. Pirms došanās uz pasākumu, parasti jau iepriekš iepazīstinām skolēnus ar autoru un viņa dzejoļiem, rīkojam dzejoļu lasīšanas stundu. Svarīgi, lai skolēni dodas uz pasākumu sagatavoti, atpazīst lasītos dzejoļus un tēlus.

Kā ieinteresēt mūsdienu skolēnus par dzeju un literatūru kopumā?

– Lasīt, lasīt, lasīt dzeju! Lasīt bērniem priekšā dažādu dzeju, iepazīstināt ar autoriem, ļaut pašiem piedzīvot dzejas radīšanas prieku, parādīt veidus, kur dzeju varam izmantot ikdienā, piemēram, sacerēt apsveikuma četrrindi draugam, atrast piemērotu dzejoli katrai dienai un veidot dzejas dienasgrāmatu. Ideju ir daudz! Svarīgi dzeju neatstāt bibliotēkas plauktā, bet aicināt līdzi katram savā dzīvē.

Kurš ir tavs mīļākais dzejnieks un varbūt ir arī kāds īpaši mīļš dzejolis?

– Mani mīļākie latviešu dzejnieki ir Aleksandrs Čaks un Imants Ziedonis. Čaks fascinē ar spēku un noskaņu, savukārt Ziedonis ar maigajām, bet dziļajām vārdu spēlēm. Man cauri dzīvei kā vadmotīvs no maniem pusaudžu gadiem, kad to pirmo reizi izlasīju, skan Ziedoņa dzejolis «Nieki. Nekas», un tas joprojām apbur.

Paldies par tavām acīm lielām!
Nāk jaunais gads ar tumšām ielām,
un tikai jumti pilni sniega,
un dvēsele, pakārta pie diega,
re, debess vidū šūpojas.
Nekas man nepieder, nekas!
Es negribu ne kāpt, ne vīties.
Cik viegli nu ir atsacīties
no zābakiem, kas mani nes,
no putekļiem uz palodzes.
Ne sauciena, ne pieskāriena.
Kāds milzīgs miers un klusa diena.
Ak, tas nav ticēt, tas nav – cerēt.
Cik skaisti ir tā – nepiederēt!
Nekam, nekur. Kā palags linu
es lēni sevi izbalinu.
Un saplūstu ar vakarēnām.
I tevi aizmirstu es lēnām.
Ne melns, ne balts, ne vēss, ne kairs.
Un es jums nepiederu vairs.

Interesanti uzzināt arī pašu bērnu un jauniešu domas un pārdomas par dzeju un dzejniekiem, tāpēc uzdevu vairākus vienkāršus jautājumus. Piedāvāju ielūkoties Preiļu Brīvās skolas pamatskolas klašu skolēnu, kā arī Riebiņu vidusskolas un JEPVĢ vidusskolas klašu skolēnu sniegto atbilžu fragmentos.

Kas ir dzejnieks?

- ***Dzejnieks ir tas, kas sacer dzejoļus pieaugušajiem un bērniem.***
- ***Cilvēks ar plašu iztēli, skaidru sirdi, kas visas savas iekšējās emocijas prot izteikt savā dzejā.***
- ***Dzejnieks ir tas, kam vārdi ir kas vairāk nekā tikai burti uz papīra. Tas ir cilvēks, kas spēj izmantot dzeju kā pašizpausmes instrumentu radošā veidā (..) par dzejnieku var kļūt ikviens, kas spēj spēlēties ar valodu un vārdiem.***
- ***Vispārpieņemtā definīcija vārdam "dzejnieks" ir cilvēks, kurš raksta dzeju. Bet es vēl vēlos atzīmēt to, ka dzejnieks ir radošs, brīvs, arī sapņains cilvēks, kurš prot savu domu precīzi, kodolīgi un tēlaini izklāstīt uz papīra, padarot to saprotamu un nepārprotamu citiem.***
- ***Cilvēks, kas savas domas atstāj uz papīra.***

Vai dzeja ir vajadzīga, vai lasi to un kāpēc?

Te teju visi bija vienisprātis, ka dzeja ir vajadzīga, lai arī gana daudzi godīgi atzina, ka to nelasa. Lūk, daži skolēnu pamatojumi, kāpēc dzeja ir vajadzīga:

- ***Dzeja bagātina valodu, attīsta atmiņu un dod gudrību.***
- ***Jo tas ir tautas mantojums, kurš ir jāsaglabā.***
- ***Caur dzeju cilvēki pauž savas jūtas. Ļoti reti lasu dzeju, jo neesmu dzejas cienītājs, bet ja dzeja ir diezgan laba, tad ar prieku to varu izlasīt.***
- ***Katram cilvēkam dzeja nozīmē kaut ko citu, bet man dzeja ļauj saskatīt un paust sarežģītas jūtas un emocijas. Tēlainā valoda palīdz ieraudzīt tajā visā skaistumu, pat ja dzejolis ir smags un drūms. Dzeja ļauj mums paskatīties uz ikdienas dzīvi nedaudz savādāk – no cita skatpunkta.***
- ***Tikai pavisam nesen sāku lasīt dzeju un arī sapratu tās nozīmi cilvēka dzīvē. Dzeja palīdz cilvēkiem domāt citādāk, no cita rakursa, skatīties uz lietām tēlainām, objektīvāk. Dzejas lasīšana palīdz cilvēkiem paplašināt savu redzesloku un attīstīt loģisko domāšanu, jo daudz kur dzejā tiek pielietota simbolika. Dzeja palīdz arī izprast sevi, izteikt un noformulēt to domu, ko varbūt cilvēks ir sapratis, bet ne līdz galam izpratis.***
- ***Domāju, ka tā ir vajadzīga tikai skolas nolūkos, lai papildinātu jauniešiem zināšanas, bet ikdienā es to nelasu, jo mani tas īsti neinteresē.***
- ***Lai izprastu latviešu dzejas kultūru.***
- ***Noteikti ir vajadzīga, jo tā ir kā mākslas veids. Kāds runā car otas triepieniem, kāds caur vārdiem. Es gan lasu, gan arī rakstu pati.***
- ***Jo attīsta radošo domāšanu un paplašina vārdu krājumu.***
- ***Jo tas ir veids, kā izpausties.***
- ***Jo, iespējams, tā kādam var palīdzēt.***
- ***Jo tādējādi var atspoguļot jūtas, kultūru utt.***

Kurš ir tavs mīļākais dzejnieks?
Nocitē kādas dzejoļa rindas!

Ja mīļākā dzejnieka nav, lūdzu, vienkārši nosaukt kādu dzejnieku, kas pirmais nāk prātā. Te līderpozīcijā viennozīmīgi bija Rainis un Aspazija, bet tika minēti arī Imants Ziedonis, Aleksandrs Čaks, kas vairākkārt minēti arī kā mīļākie dzejnieki. Arī mūsdienu skolēniem tuva ir Eduarda Veidenbauma, Ojāra Vācieša un Friča Bārdas dzeja, bet kā negaidītākie minami Saša Čornijs – «sudraba laikmeta» krievu rakstnieks – un Rupi Kaura – Indijā dzimusi kanādiešu dzejniece, kuras grāmatas ir bestselleri daudzās pasaules valstīs, citēju: «Mana mīļāka dzejniece ir Rupi Kaura, jo tieši viņas dzejas grāmatu «Milk and Honey» («Piens un medus») es patiešām izbaudīju (man iepriekš nekad tā nebija bijis ar citām dzejas grāmatām vai dzejoļiem). Tagad es lasu viņas dzeju pārāk bieži, bet tieši viņas dzeja man palīdzēja saprast, ka dzeja var būt ļoti dažāda un iedvesmojoša.»

Skolēni citēja E. Veidenbauma «Kā gulbji balti padebeši iet», Raiņa «Niekabīle», Aspazijas «Tāda es esmu», O. Vācieša «Viens pa ceļu gāja», un V. Plūdoņa «Ziemassvētku rūķītis» (labāk zināms kā «Sidraba mēnestiņš»), arī Rupi Kauras dzejoli angļu valodā, kurš aicina uzziedēt par spīti sāpēm.

Dzejolis, manuprāt, ir tāda smalka padarīšana – ja aizraujošu stāstu vai romānu var lasīt visu nakti, lai līdz ar pirmajiem saules stariem atviegloti nopūstos vai attiecīgi apraudātos par vietu, kurā autors izlēmis likt punktu, tad dzejoļi parasti prasās tikt lasīti un izbaudīti pa vienam, lēnām, izgaršojot ik vārdu, to spēles un simbolus.

Šī gada Dzejas dienu moto bija «Dzeja elpo», un to rīkotāji uzsvēra: «Dzeja ir priekos un bēdās, mierā un karā, nomodā un sapnī, pavasarī un rudenī, ieelpā un izelpā. Dzeja elpo ar tevi.» Lai ikkatram atrodas tas īstais dzejnieks, dzejolis, rindiņa, kas spēj iedvesmot grūtos brīžos un kalpot kā vadmotīvs ikdienā.

MAF Mediju atbalsta fonds

Projektu finansē Mediju atbalsta fonds no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem.

«Par projekta raksta «Dzeja ir vajadzīga.!? jeb Vai mūsdienās ir stilīgi lasīt dzeju» saturu atbild SIA «Vietējā»»